DESTINUL BIBLIOTECII UNUI PREOT MARTIR DIN BASARABIA – GHEORGHE ARMAȘU (1914-1991) DIN PETRENI-DROCHIA

IGOR CERETEU
Institutul de Istorie al Universității de Stat din Moldova, Chișinău

The Fate of the Library of a Martyred Priest from Bessarabia – Gheorghe Armașu (1914-1991) from Petreni-Drochia
ABSTRACT

Priest Gheorghe Armașu, born during the tsarist rule in Bessarabia, raised and educated during the interwar period in Romania, with theological studies in Chișinău, had a turbulent life, subjected to hard trials during the Soviet period, but despite all this, he remained faithful to his Christian and political convictions. He served in churches in Hotin and Soroca counties and was appreciated by the parishioners. He loved the book, read it and protected it, collected religious and secular books, so that his knowledge of theology and history gave him the status of a true intellectual, a consummate encyclopedist and polyglot. A worthy shepherd of souls, patriot of his country, Gheorghe Armașu became a victim of the communist totalitarian regime after the occupation of Bessarabia in 1944. He was accused of anti-Soviet actions, summoned to the NKVD courts and interrogated, arrested and unjustly tried for ten years in prison in correctional labour camps in Russia. The sufferings he went through did not break him. Although he was mistreated, threatened, humiliated, subjected to repression, he remained as intransigent, he did not accept compromises, he criticized the Soviet occupation regime and the lawlessness applied to the Bessarabians. He always believed in restoring the historical truth, in the Union of Bessarabia with Romania.

During his life and work, he collected several libraries of religious literature, which were confiscated by the Soviet authorities. After his return from the correctional camp in Vorkuta in 1957, he bought books from the villages and towns of northern Bessarabia and the Chernivtsi region, where he traveled many times. The book collection of priest Gheorghe Armașu consists of 750 copies in 694 titles, in 7 languages (Romanian, Russian, Slavonic, German, Latin, Greek, French). After his death, in February 1991, the library disappeared and was in a garage of a family in the village of Șuri-Drochia. It was identified by professor Ioan Nicorici, who kept it for a long time, and before his death, he donated it to the library of the "Alecu Russo" University in Bălți, where it is currently located and kept in good condition. Some books require restoration, being worn, damaged. The book collection of priest Gheorghe Armașu is kept in the Ioan Vasile Nicorici collection, from the library in Bălți.

Cuvinte-cheie: bibliotecă, preot, martir, Gheorghe Armașu, Basarabia, carte religioasă, Petreni, intelectual, cultură, Hotin, Vetreanca, Soroca
Key words: library, priest, martyr, Gheorghe Armașu, Bessarabia, religious book, Petreni, intellectual, culture, Hotin, Vetreanca, Soroca

Ocuparea Basarabiei de trupele sovietice în 1944 a dus la exodul populației românești în partea dreaptă a Prutului. Profesorii, preoții, medicii au părăsit Basarabia și s-au stabilit în localități mai îndepărtate de hotarul cu URSS, crezând că până la urmă, într-un timp apropiat, vor putea reveni la casele lor. Situația s-a

dovedit a fi dramatică, intelectualitatea s-a refugiat în România, iar cei care au rămas și s-au opus regimului de ocupație au fost lichidați sau deportați în regiuni îndepărtate din fosta URSS. Una dintre personalitățile care au rămas în Basarabia și care s-au opus regimului de ocupație sovietică prin diferite metode a fost preotul Gheorghe Armașu, originar din nordul Basarabiei, slujitor la unele biserici din județele Hotin și Soroca. A fost un adevărat intelectual, cu o poziție patriotică formată în perioada interbelică și de care nu s-a dezis pe parcursul întregii sale vieți.

Viața, studiile și activitatea până la arestare

Preotul Gheorghe Armașu s-a născut la 25 ianuarie 1914 în satul Domulgeni, județul Soroca într-o familie de țărani săraci[1]. Studiile medii le-a urmat în satul de baștină. În anii 1929-1937 a învățat la Seminarul Teologic din Chișinău. După absolvirea seminarului, până în luna ianuarie 1939, a slujit în calitate de cântăreț în localitatea Bălcăuții de Jos din județul Hotin[2]. Având studii seminariale, nu era satisfăcut de postul de cântăreț și a optat pentru unul de preot, mai cu seamă pentru că preotul din această localitate avea o atitudine sfidătoare față de el. Fratele său mai mare, Teodor (n. 1911), preot în satul Vetreanca din același județ, l-a susținut prin diferite metode să obțină un post de preot, chiar și într-un sat mai sărac, populat de ruși. Astfel, Teodor a intervenit la Episcopia Hotinului cu sediul la Bălți pentru a-l ajuta să obțină acest post. Mai mult, Teodor l-a ajutat să învețe limba rusă prin metoda traducerii în limba română. În anul 1936, un reprezentant al aceleiași episcopii, pe nume Gheorghianu, i-a propus lui Teodor să traducă din limba rusă în limba română o carte care avea un conținut antisovietic. Este vorba de cartea lui F. E. Melnikov[3], un emigrant rus stabilit în România, cu titlul: *Откуда произошла вера в Бога?* (*De unde provine credința în Dumnezeu?*), care avea un conținut denigrator la adresa regimului sovietic din

[1] Biografia preotului Gheorghe Armașu a fost întocmită de Prot. Ioan Lisnic, care a scris și publicat unele date sumare din viața și activitatea acestuia. Vezi: Lisnic 2017 (blog). Datele biografice le-am completat și ajustat din informațiile culese din dosarul despre învinuirea unui grup de preoți de activitate antisovietică.

[2] ANARM, Fond 3401, inv. 1, dos. 8650. f. 2.

[3] Discuțiile referitoare la traducerea cărții lui F. E. Melnikov au fost destul de contradictorii. În procesele verbale se admite că a fost tradusă cartea lui F. Melnikov, *Откуда произошла вера в Бога?* (*De unde provine credința în Dumnezeu?*). În mărturiile sale din timpul confruntării cu martorul (Teodor Armașu), Gheorghe indică o altă carte a lui Melnikov, *Отвергает ли наука веру в бога*? (*Respinge oare știința credința în Dumnezeu?*). Rezultă că Gheorghe a învățat limba rusă prin metoda traducerii după cea de-a doua carte, aflată în biblioteca lui Teodor Armașu. Se poate crede că prima carte a fost tradusă totuși de către Teodor, și nu de Gheorghe Armașu. Trebuie menționat faptul că F. E. Melnikov a scris prima carte în anul 1934, iar cea de-a doua în 1920, an în care a fost condamnat de autoritățile bolșevice la moarte prin împușcare, în contumacie, pentru activitate antirevoluționară și tăinuire de valori bisericești. Reușește să scape de sentință, iar în 1931 trece clandestin în România, unde se va afla până la sfârșitul vieții, în 1960 (vezi Tabel 2020, p. 16).

URSS. Gheorghe a fost implicat în traducerea acestei cărți, deși cunoștințele lui de limbă rusă erau superficiale. Cartea a tradus-o Teodor, iar Gheorghe a corectat textul în limba română. Fratele său i-a sugerat să se înscrie la studii fără frecvență la Academia Teologică din Cernăuți, iar el i-a urmat îndemnul, mai ales că absolvind putea pretinde un post mai avantajos. Din cauză că nu dispunea de mijloace financiare, studiile la academie au fost abandonate. Cu toate acestea, în luna martie 1939, devine preot în satul Vetreanca, unde s-a aflat și fratele său Teodor. A slujit în biserica din această localitate până la 28 iunie 1940, când Basarabia a fost ocupată de URSS. Situația politică creată îl determină să se refugieze cu soția Olga în România, în satul Garvăn, județul Tulcea, unde s-au aflat până la 12 august 1942, după restabilirea administrației românești în Basarabia, când revine în satul Vetreanca, județul Hotin. S-a aflat în această localitate până la 1 august 1943, când trece cu serviciul în satul Moșana, județul Soroca. Soția preotului Gheorghe Armașu era originară din satul Plop, din același județ, unde locuiau părinții ei. Astfel, la propunerea soției, a trecut ca preot în satul Plop, unde s-a aflat până în momentul arestării, la 6 aprilie 1945[4].

Reușitele armatei române pe front i-a convins pe mai mulți basarabeni să revină la baștină, crezând că sovieticii nu au nicio șansă să ocupe Basarabia. Astfel a procedat și preotul Gheorghe Armașu, care s-a întors în Vetreanca la 12 august 1942, iar un an mai târziu a plecat cu serviciul la Moșana. La 20 martie 1944, s-au stabilit împreună cu soția Olga (n. 1919) în satul ei de baștină, Plop, din județul Soroca. A fost un vrednic creștin și patriot al țării sale, fiind crescut și educat în perioada interbelică, când și-a făcut studiile la Seminarul Teologic de la Chișinău. Era convins de victoria asupra URSS, or acesta a fost motivul care l-a determinat să nu se refugieze în România în anul 1944. A rămas să slujească în satul Plop, chiar dacă știa că în URSS religia era denigrată, iar preoții arestați, maltratați, deportați și chiar împușcați pentru convingerile lor religioase sau politice.

Astfel, în primăvara anului 1944, după intrarea armatelor sovietice în Basarabia, preotul Gheorghe Armașu a fost anunțat de către un jandarm că trebuie să se refugieze obligatoriu în România. A ezitat și a rămas cu soția în satul Plop, iar acest pas greșit l-a costat destinul vieții sale. Avea rude din partea soției în România: doi frați, unul dintre ei fiind preot, iar al doilea a fost mobilizat în 1943 în armata română; și două surori erau stabilite, de asemenea, în România[5]. Fratele său Teodor s-a refugiat în România, îndemnându-l și pe el să procedeze la fel. Gheorghe Armașu a hotărât să rămână, fiind convins că prezența armatei sovietice în Basarabia este temporară și că în scurt timp vor reveni armatele germano-române, iar situația va reveni la normalitate. Realitatea a fost însă de altă natură, iar Basarabia a fost ocupată de URSS. Intelectualitatea, preoții și administrația

[4] ANARM, Fond 3401, inv. 1, dos. 8650, f. 15ᵛ.
[5] *Ibidem*, f. 16ᵛ.

românească s-au refugiat în România, iar cei care au rămas, în mare parte, au continuat să opună rezistență sistemului sovietic represiv prin diferite metode, cu riscul de a fi persecutați, maltratați, deportați sau chiar împușcați. Acești tineri erau crescuți și educați într-o societate cu valori naționale și democratice.

Astfel, la scurt timp după instaurarea regimului sovietic, au început arestările și condamnările celor care nu manifestau loialitate față de noul regim. Din documentele de anchetă rezultă că la 19 martie 1945 a început cercetarea materialelor referitoare la activitatea preoților Gh. D. Armașu, M. I. Trofimov, F. D. Cuculschi și C. I. Ciochircă, care erau învinuiți de activitate naționalistă antisovietică[6] și că au promovat o activitate naționalistă antisovietică, utilizând în acest scop biserica. În vederea identificării indiciilor de învinuire a lui Gheorghe Armașu, la 22 martie 1946, s-a dat ordinul de a se face percheziție în casa unei rude a soției din Plop, Teodor M. Vrabie[7], fără a exista informații despre rezultatele acestei percheziții.

La 31 martie 1945 a fost emis ordinul de arestare, eliberat de conducerea Securității de Stat a NKVD a RSS Ucraineană, în persoana lui Mordovei, pe numele lui Gheorghe Armașu, care i-a fost înmânat pe 6 aprilie[8]. A fost încătușat, pus sub pază și transportat în închisoarea NKVD-ului de la Chișinău. În această zi a fost percheziționată casa preotului și confiscate documente, cărți, fotografii caiete cu note, certificate, legitimații (18 pachete)[9].

Au urmat numeroase anchete, în care era provocat sau i se impunea să recunoască fapte pe care nu le-a comis vreodată. Din dosarul preotului Gh. Armașu reiese că acesta a fost supus unor grele presiuni psihologice, fiindu-i puse de mai multe ori aceleași întrebări pentru a fi derutat și a-l face confuz în declarații.

A fost condamnat la zece ani de privațiune de libertate și trimis în regiunea Vorkuta, RASS Komi din Rusia. A fost eliberat în anul 1954, însă i-a fost aplicată o altă sentință: domiciliu forțat în regiunea Vorkuta. După ispășirea celor trei ani de domiciliu forțat, în anul 1957 a revenit în Basarabia. S-a adresat instanțelor superioare bisericești și a fost acceptat în biserica din satul Ocnița (în prezent raionul Ocnița).

A activat ca paroh al bisericii din Petreni până în anul 1988, când s-a retras, veghind în continuare la răspândirea cuvântului lui Dumnezeu printre creștinii din satul Petreni și ai celor din satele din împrejurimi. S-a îmbolnăvit și, după grele suferințe, a decedat la 18 februarie 1991, iar la 23 februarie a fost înmormântat în curtea bisericii din Petreni[10]. Din păcate, despre această personalitate s-a scris

[6] *Loc cit.*, dos. 8650, f. 2-3.
[7] *Ibidem*, f. 9.
[8] *Ibidem*, f. 4-5.
[9] *Ibidem*, f. 9.
[10] Buga, Cazacu, Ciobanu 2009, p. 122-124.

foarte puțin și mai ales despre faptele sale, demne de urmat pentru slujitorii bisericii și pentru enoriași.

Biblioteca

Preotul Gheorghe Armașu a fost un intelectual desăvârșit. Cartea a devenit pentru el o pasiune. Într-un interviu, publicat în săptămânalul *Literatura și arta* din 17 mai 1990, mărturisea următoarele: „Cărțile sunt pasiunea mea de o viață. Le-am purtat pretutindeni și mereu cu o dragoste fierbinte, le-am prețuit ca pe valori sfinte. Cu mare regret, după 1940, Basarabia a fost prefăcută într-un cuptor, în care au ars sute de mii de volume, a căror lipsă a dezlănțuit decăderea morală, a ucis în om credința și bunătatea, a născut un fenomen strașnic ca mancurtismul și l-a lipsit pe om de sentimentul de Patrie. Cât privește biblioteca mea, atunci trebuie să vă spun că ea este a treia, căci în 1940 am pierdut-o pe prima. În 1945 mi-au confiscat-o pe a doua și abia în 1957, revenind la baștină, m-am apucat să adun carte cu carte. Fiecare volum din biblioteca mea are o istorie aparte: cum, în ce împrejurări și de la cine le-am procurat”[11].

Așadar, prima sa bibliotecă a pierdut-o la 28 iunie 1940, după evacuarea sa în România, în satul Garvăn, județul Tulcea. A revenit în Vetreanca la 12 august 1942, când a început să cumpere cărți pentru o nouă bibliotecă, împreună cu fratele său mai mare, Teodor. În anul 1944, când Teodor pleca în România, cărțile au fost lăsate spre păstrare în satul Cobâlceni. La 5-6 aprilie 1945, în urma percheziției, i-au fost confiscate din locuința sa 20 de cărți și reviste, iar din casa soacrei sale, Nadejda Vrabie, alte 25 de cărți, pachete cu articole din ziare, fotografii etc. A treia bibliotecă a apărut în casa preotului Gheorghe Armașu după revenirea sa la baștină, în 1957. Din spusele sale, „a adunat carte cu carte” și a însemnat data, ziua și localitatea din care a fost cumpărat exemplarul.

În mediul științific se cunoștea despre existența acestei biblioteci, însă era considerată pierdută. Din unele mărturii, se credea că preoteasa, după moartea preotului, a plecat în România și a luat întreaga bibliotecă cu ea. Astfel, în anumite împrejurări, pe care nu le cunoaștem, colecția a ajuns în posesia lui Ioan Vasile Nicorici (1951-2013), originar din satul Șuri (raionul Drochia), care s-a stabilit în orașul Bălți. De asemenea, este cunoscut faptul că o perioadă cărțile s-au aflat într-un garaj și abia în anul 2010 Ioan Vasile Nicorici a dăruit biblioteca Universității de Stat „Alecu Russo” din Bălți, unde se află în prezent.

Astfel, a fost creată colecția care poartă numele lui Ioan Vasile Nicorici, dar care, de fapt, este fondul de carte din biblioteca preotului Gheorghe Armașu. Pe primele foi ale cărților există semnătura autografă a preotului și sunt aplicate *ex-librisurile* lui Ioan Vasile Nicorici. Legenda unei ștampile are următorul conținut:

[11] Interviu 1990, p. 7.

„EX-LIBRIS IOAN NICORICI. Carte salvată de + preotul Theodor (Gheorghe) Armașu de urgia focului vandal comunist”[12].

Colecția de carte a preotului Gheorghe Armașu este constituită din 750 de exemplare (694 de titluri), în 7 limbi (română, rusă, slavonă, germană, latină, greacă, franceză)[13]. În momentul achiziționării lor, scria pe ultimele foi de forzaț ziua, luna, anul și localitatea sau magazinul din care a fost cumpărat exemplarul. Astfel, datorită acestor note sumare se poate urmări drumul cărții până în satul Petreni, în biblioteca preotului Armașu.

Cărțile în limba română au fost tipărite în diverse centre românești și străine: Râmnic, Blaj, București, Chișinău, Buda, Mănăstirea Neamț, Viena, Suceava, Buzău, Iași, Cernăuți, Mănăstirea Cernica, Sibiu, Arad, Bălți, Sighet. Cele mai numeroase sunt tipărite la București (25 de ex.), după care urmează Cernăuți (14 ex.), Chișinău (10 ex.), Suceava (3 ex.), Viena (3 ex.), Buzău (2 ex.), celelalte regăsindu-se în câte un exemplar. Din totalul cărților, patru nu au loc de tipărire sau sunt manuscrise.

Cea mai timpurie carte românească cumpărată de Gheorghe Armașu (*Micul anastasimatar practic*, București, 1922) datează din luna august 1923, fiind achiziționată din satul Varticăuți, probabil, de unul dintre membrii familiei sale de la Teodor Jitniuc. Cartea a ajuns în satul Petreni la 8 martie 1972. În 1942, a intrat în posesia unui *Liturghier* de strană (București, 1925). Din însemnări este cunoscut că la 20 iunie 1942 se afla în proprietatea unui sergent de la concentrare în satul Cotiujenii Mari, jud. Soroca. În acel an, la 20 martie, a obținut din satul Vetreanca (jud. Hotin) cartea lui Hristu Andrutsos, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe Răsăritene* (Sibiu, 1930).

În anul 1957, după stabilirea cu serviciul în satul Petreni, Gheorghe Armașu a cumpărat cartea lui Nicodim Milaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. II, p. I (Arad, 1934). Ulterior vizitează destul de frecvent județele Hotin și Cernăuți (deja încorporate cu forța în URSS), iar scopul acestor vizite era de a aduce cărți vechi, care, în urma închiderii lăcașelor de cult și instituțiilor de cultură românești, erau sortite dispariției. Astfel, la 18 octombrie 1965, a achiziționat două cărți din Cernăuți: *Mișcări culturale și spirituale la Romînii din stînga Dunării la rĕstîmpul de la 1504-1714* de I. G. Sbiera (Cernăuți, 1897) și *Rapoarte generale asupra situațiunii bisericești din punct de vedere administrativ, cultural și economic în Patriarhia Română în cursul anilor 1935-1938* (București, 1939). Din Storojineț, a achiziționat, la 1 septembrie 1966, *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, de Dimitrie Dan (Viena, 1912).

---

[12] Aici se impun anumite precizări: Ioan Nicorici nu a cunoscut biografia preotului Gheorghe Armașu și, de asemenea, nu știa că acesta a avut un frate mai mare, Teodor. Așadar, Gheorghe și Teodor sunt persoane diferite, iar proprietarul cărților a fost Gheorghe.

[13] Crisitan 2020, p. 4.

În urma vizitei în localitatea Kiseliv, la 16 mai 1968, preotul Armașu a cumpărat opt cărți românești: *Creștineasca învățătură a năravurilor,* Viena, 1865; *Profetul Haggai. Introducere și comentar,* de Vasile Tarnavschi (Cernăuți, 1904); *Șematismul Arhidiecesei ortodoxe al Bucovinei pe anul 1922* (Cernăuți, [1922]); *Istoria Sfintei Mănăstiri Dragomirna,* de Episcopul Ipolit Vorobchievici al Rădăuților (Cernăuți, 1925); D. Spânu, *Sfaturile Evanghelice în Doctrina Moralei Catolice-Ortodoxe* (Cernăuți, 1928); *Propaganda catolică austriacă împotriva Bisericii Ort. Române din Bucovina,* de Simeon Reli (Cernăuți, 1928); *Schiturile și Sihăstriile Bucovinei de altădată,* de Preot Hostiuc Erast (Cernăuți, 1936) și *Regulament pentru alegerea și constituirea organelor reprezentative și executive în parohiile, protopopiatele și eparhiile din Patriarhia Română*. (București, 1937).

La 18 septembrie 1968, a vizitat satele Pătrăuți și Broscăuții Noi, de unde a adus trei cărți: *Dogma despre incarnațiune după doctrina Bisericei Ortodoxe,* de Stefan Saghin (Cernăuți, 1901); *Epistolă către romani*, de Vasile Gheorghiu (Cernăuți, 1923) și un manuscris copiat în ultimele decenii ale sec. al XIX-lea [*Dogmatica,* II, parte specială], iar din Varticăuți a cumpărat, la 14 martie 1972, cartea *Gramatica și Noul anastasimatar practic-grabnic*. Prelucrat după Macarie Suceveanu și A. Pann de Dimitrie C. Popescu (București, 1911). Din localitățile județelor Cernăuți și Hotin au fost achiziționate alte cărți: [*Antologhion*, Râmnic, 1786] (a aparținut lui ierei Ioan ot Hotin); *Octoih* (Blaj, 1792); *Tipicon* (Buda, 1826), care se afla la 29 aprilie 1932 în comuna Criciova, județul Severin); *Învățătură ortodoxă din religia creștinească*, cartea II, de Samuil Anfrievici (Viena, 1862); *Monofisitismul în Biserica Armeană Orientală*, de Dimitrie Dan (Cernăuți, 1902); *Plângerile lui Ieremia*, traduse și explicate de Octavian Isopescul (Cernăuți, 1909); *Proiect de unificare a organizației Bisericești Autocefale Ortodoxe din România întregită*, de Valerian Șesan (Cernăuți, 1920); *Cântările utreniilor de duminică pe cele opt glasuri* scrise după Macarie ieromonahul și Ștefanache Popescu, de I. Popescu-Pasărea (București, 1928); V. Radu, *Critică și metodă* (București, 1933); S. Reli, *Istoria Bisericii Române*, partea 1, vol. I, editat de studentul I. I. Hurduc, [1933]; *Documente bucovinene,* de Teodor Balan, vol. IV, 1720-1745 (Cernăuți, 1939).

Din însemnările sumare, putem restabili proveniența cărților românești colectate din satele din împrejurimile Petrenilor. La 21 mai 1969 a cumpărat din satul Cubolta cartea *Scrierile Părinților Apostolici dimpreună* cu *așezămintele și canoanele apostolice*, traduse de Ioan Mihălcescu, Matei Pâslaru și G. N. Nițu (Chișinău, 1927), iar din localitatea Izvoare au fost aduse alte patru cărți românești, la 30 octombrie 1969: A. Steuerman, *Autori români. I. Antologie. Bucăți alese din scriitorii veacului XVIII și XIX*, de N. Beldiceanu (Iași, 1896); *Desbaterile Congresului Național Bisericesc,* Sesiunea ordinară din octombrie 1926 (București, 1926); Petre Vintilescu, *Misterul liturgic* (București, 1929); *Biserica și problemele sociale* ([București], 1933). Preotul Gheorghe Armașu s-a

aflat în satul Chetrosu (14, 18 martie 1972 și 17 iulie 1974), de unde a cumpărat trei cărți pentru biblioteca sa: *Utrinier și liturghier,* aranjate de Ioan Zmeu (Buzău, 1892); [*Cele patru-spră-dzece trimiteri ale sfântului, slăvitului și întru-tot-lăudatului Apostol Pavel*, tradus în limba română de Veniamin Costache, tomul II, (Bucuresti, 1904]); *Cântările triodului*, scrise de I. Popescu-Pasărea (București, 1925); *Catavasier*, de I. Popescu-Pasărea (București, 1927); *Cântări bisericești pentru corurile mixte sătești* (Editura Episcopiei Hotinului, 1935).

Din satul Bușăuca a fost achiziționată la 17 septembrie 1973 cartea *Ideomelar,* p. I-III (Tipografia Mănăstirii Neamț, 1856-1857), care fusese cumpărată la 8 septembrie 1836 pentru Mănăstirea Curchi. Un *Evhologhion* (București, 1808), procurat de la un preot din Episcopia Hușilor în 1808, fusese și proprietatea monahului Iosif de la o mănăstire închisă din Basarabia; el fiind originar din satul Sofia, decedat la 14 ianuarie 1975. Gheorghe Armașu a cumpărat cartea pentru biblioteca sa din Petreni la 24 februarie 1975. Din satul său de baștină, pe care l-a vizitat pe 16 august 1984 și pe 30 martie 1987, a adus la Petreni două cărți: *Pentru datoriile presviterilor de popor* (Chișinău, 1823), care a aparținut anterior unei mănăstiri basarabene și [*Anuarul Seminarului Teologic de la Chișinău,* 1926]. Cartea *Imnele vecerniei, utreniei, pentru cor mixt, bărbătesc și pentru 3 voci egale*, de Mihail Berezovschi (Chișinău, 1927), era, la 13 iulie 1944, în proprietatea bisericii din satul Nădușita, dăruită lui Gheorghe Armașu pentru biblioteca sa din Petreni. Din bisericile din apropierea Petrenilor provin alte cărți, pe care le-a salvat Gheorghe Armașu: *Slujba pentru Mucenița Evfimia* (Chișinău, 1835); [*Antologie,* de Nectarie Shimonahul (București, 1898)]; *Cărticică de rugăciuni pentru mireni* (Chișinău, 1909); *Legea și statutul pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române* (Tipografia Mănăstirii Cernica, 1925); S. Bejan, *Dogma Sf. Treimi în concepția creștinismului* (Chișinău, 1930); Nichifor Crainic, *Ortodoxie și etnocrație* (București, [1938]); Nichifor Crainic, *Nostalgia paradisului* (București, 1940).

Numeroase cărți provin de la biserici sau de la persoane particulare din Bălți: *Caracterul poetic al serviciului divin gr.-oriental,* discurs de Teodor Tarnavschi (Cernăuți, 1905), a fost cumpărată de la magazinul Iulius din Bălți la 27 august 1988; *Culegere de cântări bisericești,* de Gherasimu, episcop al Romanului (București, 1908), care în 1939 se afla în Biserica Sfinților Voievozi din Bălți și aparținea protoiereului Silvestru Vetrici; *Regulament pentru administrarea afacerilor epitropesti în parohii și eparhii* (București, 1926); *Liturghier*, de Vasile Ciureanu-Bodești (Chișinău, 1928), carte dăruită de autor bibliotecii Cancelariei Episcopiei Hotinului cu sediul la Bălți; *Rapoarte generale pe anii 1932-1935 către Congresul Național Bisericesc din 14 octombrie* 1935; [*Instrucțiuni, testamente, rapoarte*, tipărită după 1935]; *Episcopia ortodoxă a Maramureșului în primul an de la reînființare, 1 septembrie 1937 – 1 septembrie 1938,* Sighet, cumpărată de la magazinul Iulius din Bălți, la 6 martie 1986.

În urma vizitelor la Chișinău, cu diferite ocazii, preotul Gheorghe Armașu achiziționa cărți religioase sau laice în limba română. Este cunoscut, potrivit însemnărilor, că *Normele monastice pentru dieceza ort. orient. a Bucovinei*, traduse și editate cu binecuvântarea arhimandritului Ipolit Vorobchievici (Suceava, 1911), au fost cumpărate de la magazinul *Buchinistul* din Chișinău. Din acest oraș au mai fost cumpărate, la 5 februarie 1963, volumele I, III, IV, VI ale cărții lui E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane* (București, [1926-1939]. Din Chișinău provin și alte cărți românești, cumpărate de la persoane particulare sau de la magazinul bisericesc: [*Slujba sfințirei bisericiei*, de Ioan Zmeu (Buzău, 1908)]; *Desbaterile Congresului Național Bisericesc, sesiunea ordinară din 18, 19, 20 și 21 noembrie 1929* (București, 1930); Petre Vintilescu, *Contribuții la revizuirea Liturghierului român* (București, 1931); Ioan Gh. Savin, *Creştinismul* și *gândirea contemporană* (București, [1940]); *Prohodul Maicii Domnului* [ante 1968]; *Viața, minunile și acatistul Sf. Ioan cel Nou de la Suceava* (Suceava, 1990)[14].

Cărțile de factură teologică și laică erau accesibile la preț în această perioadă, pentru că autoritățile sovietice au închis majoritatea instituțiilor de cultură românească din Basarabia și Bucovina de nord, iar tipăriturile au ajuns să fie vândute pe piețele din localități. Preotul Gheorghe Armașu a înțeles rostul lor, iar prin implicare directă a reușit să salveze sute de volume de la pierzanie.

Gheorghe Armașu a fost interesat și de cartea în limba greacă. În biblioteca sa, am identificat șapte volume de factură religioasă, tipărite în Athena și Veneția: *Antologhion* (Veneția, 1776), exemplar dăruit bisericii cu hramul Constantin și Elena din satul Cârpești, din sudul Basarabiei de către preotul Nicolai de la Biserica Înălțarea Cinstitei Cruci din Iași, la 5 decembrie 1821; *Apostol* (Athena, 1885); *Noul Testament* (Moscova, 1855); *Penticostarion* (sf. sec. XIX); *Orologhion* (Athena, 1904); *Ieraticon*, 1977, care provine din biblioteca Academiei Duhovnicești din Sankt-Petersburg; *Evhologhion*, Athena, [f. a.], aparținând mai întâi unui proprietar din Grecia, apoi ajungând în biblioteca Academiei Duhovnicești din Sankt-Petersburg.

Preotul Gheorghe Armașu a obținut din magazinele de cărți sau de la persoane particulare un manual, un dicționar grecesc-rus și o monografie în care se cercetează fonetica grecească, destinate vorbitorilor de limbă rusă: *Греческая грамматика для гимназій*, Г. Курціуса, Москва, 1879 / *Gramatică grecească pentru gimnazii*, de G. Kurțius, Moscova, 1879, carte destinată vorbitorilor de limbă rusă, cumpărată de la un magazin de cărți neidentificat; *Греческо-русскій словарь,* составленный А. Д. Вейсманом, С.-Петербургъ, 1899 / *Dicționar grecesc-rus*, de A. D. Veisman, Sankt-Petersburg, 1899. Cartea a aparținut unui elev de la Seminarul Teologic din Chișinău în perioada interbelică, Nicanor

[14] Cereteu, Mihaluță 2022, p. 204-215.

Popovici, Gheorghe Armașu cumpărând-o din satul Baxani la 21 aprilie 1977; М. Фасмеръ, *Изслѣдованіе въ области древне-греческой фонетики*. [1914] / M. Fasmer, *Cercetare în domeniul foneticii greceşti vechi*, [1914], care a fost cumpărată la 18 mai 1982 de la I. P. Șchirca, prin mijlocirea preotului Petru Buburuz.

În biblioteca lui Gheorghe Armașu există 67 de cărți de factură teologică în limba latină, un dicționar latin-român, un manual de limbă latină pentru vorbitorii de limbă rusă şi o revistă, achiziționate în perioada 1939-1986. Cărțile în limba latină au fost tipărite în diferite centre europene: Paris (41 ex.), Roma (3 ex.), Oeniponte (Insbruck) (3 ex.), Brugis (Bruxelles) (3 ex.), Friburgi (Freiburg) (3 ex.), Leopoli (Lvov) (2 ex.), București (2 ex.), Moscova (2 ex.), Craiova (1 ex.), Viena (1 ex.), Strigonii (Esztergom) (1 ex.), Augustae (Augsburg) (1 ex.), Mediolani (Milano) (1 ex.), Moguntiae (Mainz) (1 ex.), Odesa (1 ex.) și o carte fără locul tipăririi.

Dintre cărțile în limba latină, doar trei i-au aparținut preotului Gheorghe Armașu încă din decembrie 1939, când se afla în satul Vetreanca (județul Hotin), celelalte au fost cumpărate în deceniile 7-8 ale secolului al XX-lea. Este vorba de: *Orthodoxae orientalis ecclesiae dogmata, seu doctrina Christiana credendis, usibus eorum, qui studio theologico sese consecrarunt addixeruntque. Adornata accommodataque* (Moscova, Typ. Sanctissimae Synodi, 1831), *Orthodoxae orientalis ecclesiae doctrina Christiana de Agendis seu de actionibus hominum regenitorum ad legem dei conformandis, usibus eorum, qui studio theologico sese consecrarunt addixeruntqve, Adornata accommodataque* (Moscova, Typ. Sanctissimae Synodi, 1831) și Augustini, Aurelii, *Confessionum: libri tredecim* ([S. l.; S n.], [1923]).

Din însemnările preotului rezultă că, la 30 octombrie 1973, a cumpărat o carte din satul Mahala de lângă Cernăuți, care a aparținut preotului D. Mândrescu – Aurelii Augustini, *De civitate Dei (Capitole alese)* (Bucureşti, Tip. „Jockey-Club", Ion C. Văcărescu, 1916), iar la 26 martie 1974, biblioteca lui Gheorghe Armașu a fost completată cu o carte ce a aparținut preotului Ioan Erhan – Marie Joseph Rouët de Journel, *Enchiridion Patristicum: Loci SS. patrum, doturum scriptorum ecclesiasticorum*, 8a-9a ed. (Friburgi Brisgoviae, Herder & Co, 1932). Cele mai multe exemplare au fost aduse din Cernăuți în urma vizitelor făcute la 10 mai și 25 septembrie 1986, când a achiziționat 57 de cărți.

Pasiunea sa pentru cărțile vechi l-au făcut un salvator al lor, acestea fiind amenințate cu distrugerea, după ce regimul comunist a închis majoritatea instituțiilor de cultură din teritoriile românești ocupate. Se evidențiază *Scripturae Sacrae Cursus Completus* în 28 de volume (Paris, Ed. J.- P. Migne, 1861-1863). Gheorghe Armașu scrie pe o foaie atașată unui volum: „Este cunoscută sub denumirea de colecția patristică a lui J. P. Migne (Жак Поль Минь). Această colecție este importantă prin faptul că ea cuprinde opera patristică de la Părinții

Apostolici până la perioada sa de cercetare, fiind adunată de acest mare profesor în anul 1861". Volumele au fost cumpărate de la Cernăuți în urma vizitelor de la 10 mai și 25 septembrie 1984[15].

În biblioteca preotului Gheorghe Armașu, am identificat cărți în limba germană, tipărite între 1840 și 1971. Majoritatea acestora sunt de factură religioasă și au fost tipărite la Berlin, București, Cernăuți, Freiburg, Göttingen, Innsbruck, Leipzig, Münster, Regensburg, Roma, Strassburg, Stuttgart, Trier, Tübingen, Wien. După revenirea sa din Vorkuta, a slujit ca preot în localitățile din nordul Basarabiei. A menținut legăturile cu preoți din zona respectivă și cu preoți din actuala regiune Cernăuți. După stabilirea sa în satul Petreni din județul Soroca a mers în nenumărate rânduri la Cernăuți și în unele localități din nordul Basarabiei, de unde a adus numeroase cărți. Primele cărți în limba germană au apărut în biblioteca sa la 24 mai 1965 și au fost cumpărate din Cernăuți: prima – despre istoria, nașterea și copilăria lui Hristos și relația cu mitul Babilonian, de Franz X. Steinmetzer (Műnster, 1910) (*Die Geschichte der Geburt und Kindheit Christi und ihr Verhältnis zur babylonischen Mythe*. Münster, 1910), iar a doua – despre situația bisericilor orientale, de Isidor Silbernagl, tipărită la Regensburg în 1904 (*Verfassung und gegenwärtiger Bestand sämtlicher Kirchen des Orients*, von Dr. Isidor Silbernagl, Regensburg, 1904).

Ulterior, la 7 septembrie 1966, Gheorghe Armașu obține din Storojineț o carte despre inscripțiile din Bucovina, semnată de Eugen Kozak și tipărită la Viena în 1903 (*Die Inschriften aus der Bukovina epigraphische Beiträge zur Quellenkunde der Landes- und Kirchengeschichte*. T. 1, Steininschriften mit 27 Textillustrationen. Wien 1903).

La 16 mai 1968, Gheorghe Armașu achiziționează din localitatea Kiselew o carte despre practica îngrijirii pastorale de Josef Frassinetti, editată la Innsbruck, în 1902 (*Die Praxis der Seelsorge*, von Josef Frassinetti. Innsbruck. Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung. 1902).

În toamna acestui an, la 18 septembrie 1968, Gheorghe Armașu a cumpărat din satul Broscăuți patru cărți: prima – despre dreptul canonic bisericesc în bisericile autocefale ortodoxe (*Das Kirchenrecht der morgenländischen Kirche: nach den allgemeinen Kirchenrechtsquellen und nach den in den autokephalen Kirchen geltenden Special-Gesetzen*, von Dr Nikodim Milaš. Czernowitz. 1897), a doua – despre patrologie (*Grundlinien der Patrologie*, von P. Bernhard Schmid O. S. B. Fünfte. Freiburg, 1898), a treia – despre problema substanței sufletești imateriale (*Das Problem der immateriellen, geistigen Seelensubstanz*. Von Dr. theol. et. phil. Nico Cotlarciuc. Paderborn, 1910), iar a patra se referă la relația reciprocă dintre religie și cultură (*Religion und Kultur in ihrem wechselseitigen Verhältnis innerhalb der jerusalemischen Landeskirche um die Wende der*

[15] Cereteu, Mihaluță 2023, p. 417-428.

apostolischen zur nachapostolischen Entwicklung, von Dr. theol. Lazar Gherman Czernowitz 1910).

În anul 1970, la 8 aprilie, Gheorghe Armașu s-a aflat la Cernăuți, de unde a adus la Petreni un manual de istoria bisericii pentru studenți (*Lehrbuch der Kirchengeschichte für Studierende* von Joh. Heinr. Kurtz. Leipzig, 1892). Peste doi ani, la 14 decembrie 1972, s-a deplasat iarăși la Cernăuți, de unde a cumpărat o carte despre profetul Malahia (*Der Prophet Malachias*. Von Dr. st. theol. Octavian Isopescul. Czernowitz, 1908).

Din orașul Bălți, situat în apropiere de satul Petreni, unde se afla cu serviciul, a cumpărat mai multe cărți de la anticariate sau de la proprietari particulari. Astfel, în luna mai 1974, a cumpărat o carte istorică despre apariția Bibliei, locurile sfinte etc. (Hans Bardtke, *Bibel, Spaten und Geschichte*, Leipzig, [1971]), pe care a scris cu grafie latină unele informații despre această ediție: „Biblia în limba germană, editată la Leipzig în anul 1971, însumă date despre istoria apariției Bibliei, despre Țara Sfântă, despre pământul binecuvântat de Dumnezeu, Israel. Conține multe ilustrații, vederi cu locuri și obiecte sfinte”.

Din însemnările manuscrise de pe o carte de factură politică, tipărită la München în 1901 (Houston Stewart Chamberlain, *Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts* 1. Hälfte III. Auflage. München, 1901), rezultă că a fost achiziționată la 23 iunie 1976, în orașul Bălți.

În anul 1984, la 10 mai și 29 septembrie, preotul Gheorghe Armașu a întreprins două deplasări la Cernăuți, de unde a adus cele mai multe cărți.

În biblioteca preotului Gheorghe Armașu există doar două cărți în limba franceză, care au fost achiziționate la 10 mai 1984 de la Cernăuți: *Dicționar biblic care conține toate numele de oameni, locuri, plante, animale menționate în alte scripturi. Probleme teologice, arheologice, științifice, critice referitoare la Vechiul și Noul Testament și notițe despre comentarii*, publicat de F. Vigouroux și colaboratorii. Volumul V conține 536 il. Pe – Z. Paris. 1912 și *Studii biblice. Cartea lui Samuel*, de Paul Dhorme. Paris, 1910.

Cele mai numeroase cărți din biblioteca preotului Gheorghe Armașu sunt tipărite în limba rusă, iar inventarierea și cercetarea lor mai necesită timp și eforturi îndelungate.

Concluzii

Gheorghe Armașu, preot cu studii în perioada interbelică, a făcut din carte o pasiune. A slujit în biserici din județele din nordul Basarabiei, fiind un vrednic păstor de suflete. Face parte din numărul personalităților marcante care au activat în perioada sovietică cu multă demnitate și cu dragoste creștină. A fost supus multor greutăți, persecutat, izgonit, calomniat, deposedat de cărți și de alte obiecte bisericești, pe care le avea în proprietate, însă nu a cedat. Preotul Gheorghe

Armașu mărturisea: „N-am vândut pe nimeni, deși mi s-a pus adeseori în față hârtie albă.”

A slujit în biserica cu hramul „Nașterea Maicii Domnului” din Petreni cu demnitate, fiind apreciat de locuitorii acestui sat, mai ales pentru înțelepciunea și corectitudinea de care a dat dovadă pe parcursul întregii sale vieți. Datorită rezistenței sale față de ideologia sovietică, biserica din Petreni nu a fost închisă, fiind frecventată de locuitorii satelor din împrejurimi. Preotul Gheorghe Armașu a activat ca protopop, iar datorită perseverenței și cunoștințelor sale în materie de teologie a fost numit președinte al Comisiei Eparhiale pentru reeditarea cărților bisericești în limba română. Astfel, datorită implicării sale, a fost tipărit în anul 1989 *Trebnicul*, carte necesară la oficierea serviciilor divine și care lipsea în bisericile și mănăstirile redeschise în această perioadă.

În timpul activității sale ca preot de mir în bisericile din județele Hotin și Soroca, a colectat cărți vechi de factură bisericească și laică și a constituit trei biblioteci, două dintre ele fiindu-i confiscate de reprezentanții regimului sovietic. A treia bibliotecă a fost constituită după revenirea din deportare, în urma numeroaselor vizite întreprinse în centrele urbane românești ocupate de URSS, Cernăuți, Chișinău, Bălți, și în unele localități rurale din nordul Basarabiei. În biblioteca lui Gheorghe Armașu au fost inventariate peste 750 de cărți în diferite limbi, pe care le-a restaurat și le-a păstrat cu grijă, unele cu valoare de unicat. După moartea sa, cărțile au ajuns în proprietatea profesorului Ioan Vasile Nicorici, originar din satul Șuri, care le-a dăruit bibliotecii Universității de Stat „Alecu Russo” din Bălți, unde sunt păstrate în condiții bune. Datorită acestui preot, care avea o dragoste nestăvilită față de carte, au fost salvate de la distrugere valoroase piese din patrimoniul național. Gheorghe Armașu, un preot martir din Basarabia, un intelectual desăvârșit, a contribuit pe parcursul întregii sale vieți la menținerea credinței creștine în timpul unui regim odios, care urmărea să distrugă credința în Dumnezeu și spiritul românesc. Este cât se poate de firesc ca această figură proeminentă să fie inclusă în panteonul personalităților românești care au suferit pentru Credință, Neam și Țară!

Abrevieri bibliografice

ANARM – Agenția Națională a Arhivelor din Republica Moldova

Buga, Cazacu, Ciobanu – I. Buga, V. Cazacu, V. Ciobanu, *Petreni*, Chișinău, 2009

Cereteu, Mihaluța 2022 – Igor Cereteu, Lina Mihaluță, „Biblioteca preotului Gheorghe Armașu din Petreni: o comoară regăsită. Despre cartea românească", în *Latinitate, Romanitate, Românitate: Conferinţă ştiinţifică internaţională*, Ediția a 6-a, Chișinău, 3-5 noiembrie 2022, coordonatori Liliana Rotaru, Sorin Domițian Șipoș, Chișinău – Oradea, 2022, p. 204-215

Cereteu, Mihaluța 2023 – Igor Cereteu, Lina Mihaluță, „Cartea în limba latină din biblioteca preotului Gheorghe Armașu", în *Latinitate, Romanitate, Românitate: Conferinţă ştiinţifică internaţională*, Ediția a 7-a, Chișinău, 2-4 noiembrie 2023, coordonator Igor Șarov [et al.], Chișinău – Oradea, 2023, p. 417-428

Cristian 2020 – Elena Crisitan, „Colecția Ioan Nicorici – 10 ani de succes", în *BiblioUniversitas*, Nr.1 (2020), p. 4

Lisnic 2017 – Ioan Lisnic, *Preotul Gheorghe Armașu – condamnat la 10 ani privațiune de libertate,* în *Univers spiritual* (blog), material documentar disponibil online la adresa web http://protioanlisnic.blogspot.com/2017/10/preotul-gheorghe-armasu-condamnat-la-10.html

Interviu 1990 – *Interviu cu preotul Gheorghe Armașu*, în *Literatura și arta*, 17 mai 1990, p. 7

Tabel 2020 – *Tabel cronologic al vieții și activității lui F.E.Melnikov (1874-1960)*, în *Зорu / Zorile*, Nr. 3-4 (328-329), 2020, p. 16, material documentar disponibil online la adresa web https://www.zorile.ro/plugins/archive/files/3-4Zorile2020.pdf